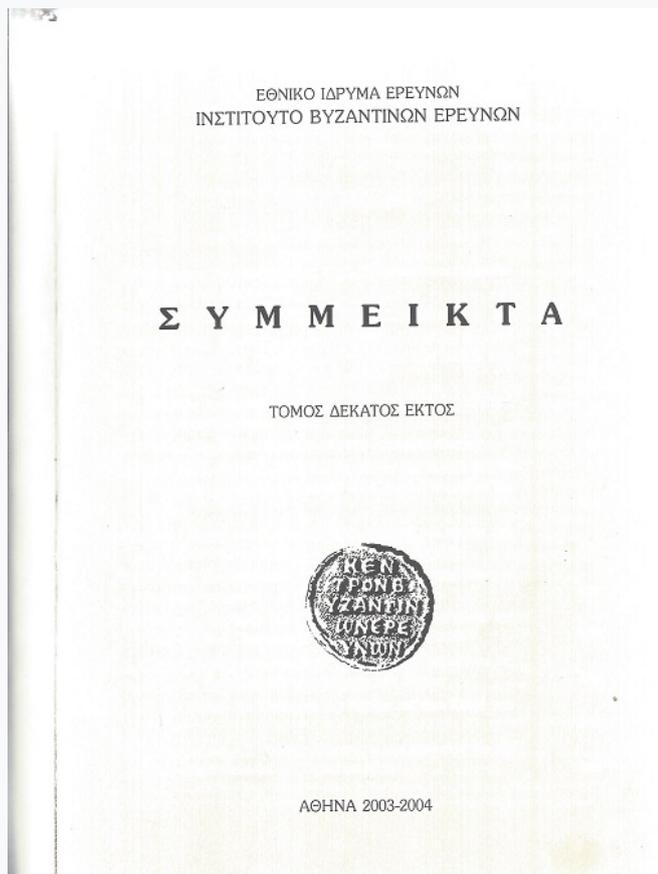

Βυζαντινά Σύμμεικτα

Τόμ. 16 (2003)

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ 16

Εἰς αὐτὸ τὸ καὶ ἀγγέλλοις αἰδέσιμον φονίως
εἰσελαύνουσιν ἱλαστήριον. Παραβιάσεις των
διατάξεων περὶ ασύλου στις ιστοριογραφικές
πηγές του ενδέκατου αιώνα

Κ.Δ.Σ. ΠΑΪΔΑΣ

doi: [10.12681/byzsym.903](https://doi.org/10.12681/byzsym.903)

Copyright © 2014, Κ.Δ.Σ. ΠΑΪΔΑΣ

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΑΪΔΑΣ Κ. (2008). Εἰς αὐτὸ τὸ καὶ ἀγγέλλοις αἰδέσιμον φονίως εἰσελαύνουσιν ἱλαστήριον. Παραβιάσεις των διατάξεων περὶ ασύλου στις ιστοριογραφικές πηγές του ενδέκατου αιώνα. *Βυζαντινά Σύμμεικτα*, 16, 47–62. <https://doi.org/10.12681/byzsym.903>

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. Σ. ΠΑΪΔΑΣ

Εἰς αὐτὸ τὸ καὶ ἀγγέλοις αἰδέσιμον φονίως εἰσελαύνουσιν ἰλαστήριον
Παραβιάσεις των διατάξεων περί ασύλου
στις ιστοριογραφικές πηγές του ενδέκατου αιώνα*

Στον καθηγητή Αθανάσιο Μαρκόπουλο

Το δίκαιο του ασύλου, που καθιερώθηκε εθιμικά στο βυζαντινό δίκαιο, αποτέλεσε σημείο τριβής μεταξύ πολιτείας και Εκκλησίας, καθώς η πολιτεία επιθυμούσε να διατηρήσει αμείωτη την ποινική δικαιοδοσία των οργάνων της ενώ η Εκκλησία επεδίωκε να ενισχύσει τον θεσμό του ασύλου και, συνακόλουθα, τη θέση της ως πολιτειακού παράγοντα¹. Αποτέλεσμα του ανταγωνισμού αυτού μεταξύ πολιτείας και Εκκλησίας ήταν ο αυστηρός καθορισμός του δικαιώματος και της έκτασης του ασύλου² και η πρόβλεψη συγκεκριμένων ποινών για τους υπαίτιους παραβίασης των διατάξεων περί ασύλου.

Ιδιαίτερα κατά τον 11ο αιώνα η παραβίαση των διατάξεων περί ασύλου³ επέσυρε την ποινή της ιεροσυλίας⁴ (τύφλωσις⁵ ή δαρμό, κουρά και εξορία, κατά περίπτωση⁶),

---

* Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στον καθηγητή Σπύρο Τρωιάνο, ο οποίος με τις σημαντικές του παρατηρήσεις συνέβαλε στη βελτίωση της παρούσης μελέτης. Οποιαδήποτε λάθη και αστοχίες παραμένουν βαρύνουν, όπως είναι ευνόητο, αποκλειστικά και μόνον τον συγγραφέα.

1. Για τη στάση της πολιτείας και της Εκκλησίας αναφορικά με τον θεσμό του ασύλου βλ. Σπ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, Οι ποινές στο βυζαντινό δίκαιο, στο *Έγκλημα και τιμωρία στο Βυζάντιο*, Αθήνα 1997, 63-65.

2. *Codex Theodosianus*, 9.45.1 (έτους 392), 9.40.16 (έτους 398), 9.45.3 και 9.45.5 (ετών 398 και 432 αντίστοιχα).

3. Για το έγκλημα της παραβίασης του ασύλου κατά τη μέση βυζαντινή περίοδο βλ. Σπ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, Τὰ περὶ τὴν ἑρπσκειάν ἐγκλήματα εἰς τὰ νομοθετικὰ κείμενα τῶν μέσων βυζαντινῶν χρόνων, *Δίπτυχα* 1, 1979, 181-184.

4. *Βασιλικά*, 5.1.12 (13) και 60.45.19. Ο ΤΡΩΙΑΝΟΣ (Οι ποινές στο βυζαντινό δίκαιο, 183-184), επισημαίνει ότι από τον *Κώδικα* ως τα *Βασιλικά* διαπιστώνεται μια εμφανής τάση παλινδρόμησης σχετικά με τις ποινές που προβλέπονταν για την παραβίαση του δικαίου του ασύλου· επίσης παρατηρεί ότι στην κωδικοποίηση των *Βασιλικών* αναφορικά με το δίκαιο του ασύλου επαναλαμβάνονται δύο αντίθετες μεταξύ τους διατάξεις (*Codex Justinianus*, 1. 12.6 και *Πρόχειρος Νόμος* 39.7), οι οποίες τροποποιούνται και εναρμονί-

ενώ το δικαίωμα επίκλησης του ασύλου στερούνταν οι φονείς, οι μοιχοί, οι άρπαγες παρθένων και όσοι είχαν οφειλές προς το δημόσιο (φαίνεται δηλ. πως βρίσκονταν σε ισχύ οι περιορισμοί του *Codex Justinianus*⁷). Ωστόσο, στα *Βασιλικά*, που αποτελούν και την τελευταία επίσημη κωδικοποιητική προσπάθεια της αυτοκρατορίας, και στα μεταγενέστερα νομικά κείμενα δεν υπάρχει καμία διάταξη που να αποκλείει από το δικαίωμα επίκλησης του ασύλου τους υπαίτιους εγκλήματος καθοσίωσης ή όσους αποτελούσαν απειλή κατά του αυτοκράτορα. Επομένως, μπορούμε *ex silentio* να συμπεράνουμε ότι πέραν των περιορισμών της ιουστινιάνειας νεαρής 17 (έτους 535) κάθε πολίτης είχε το δικαίωμα επίκλησης του ασύλου προκειμένου να προστατευτεί από ποινική δίωξη ή απειλή⁸.

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να αποδειχθεί ότι υπάρχει μεγάλη διάσταση μεταξύ της ισχύουσας νομοθεσίας και των όσων μαρτυρούν οι ιστοριογραφικές πηγές του 11ου αιώνα σχετικά με το κύρος του θεσμού του ασύλου και να διερευνηθούν, στο μέτρο του δυνατού, οι λόγοι για τους οποίους συμβαίνει αυτό.

Στις 19 Απριλίου 1042 ο αυτοκράτορας Μιχαήλ Ε΄ Καλαφάτης κατηγόρησε την αυτοκράτειρα και θετή του μητέρα Ζωή για εξύφανση συνωμοσίας σε βάρος του και την εξόρισε στη νήσο Πρίγκιπο. Ο Μιχαήλ Ψελλός διηγείται τα γεγονότα λεπτομερώς: ο Μιχαήλ Καλαφάτης κινούμενος από άλογο μίσος και φθόνο για την αυτοκράτειρα Ζωή επινόησε σε βάρος της κατηγορίες για βαρύτατα αδικήματα (φαρμακεία,

---

ζονται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε η κεφαλική ποιή που προβλεπόταν στον *Κώδικα* να αντικαθίσταται από την ποιή της ιεροσυλίας και συνεπώς να μην υφίσταται πλέον διάσταση ανάμεσα στη διάταξη *Codex Justinianus*, 1.12.6 και 60.45.19 των *Βασιλικών* και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι στα *Βασιλικά* σε ό,τι αφορά στο δικαίο του ασύλου παρατηρείται μερική επάνοδος στο ιουστινιάνειο δικαίο ως προς τον τρόπο αντιμετώπισης των δικαστικών ζητημάτων που ανέκυπταν.

5. Για την ποιή της τύφλωσης στο βυζαντινό ποινικό δικαίο βλ. Οδ. ΛΑΜΨΙΔΗΣ, *Ἡ ποιή τῆς τυφλώσεως παρὰ Βυζαντινοῖς*, Αθήνα 1949· Καλλιόπη ΜΠΟΥΡΔΑΡΑ, *Καθοσίωσις καὶ τυραννὶς κατὰ τοὺς μέσους βυζαντινοὺς χρόνους. Μακεδονικὴ δυναστεία (867-1056)*, Αθήνα-Κομοτηνή 1981, 167-168· ΤΡΩΙΑΝΟΣ, Οι ποινές στο βυζαντινό δικαίο, 31-32 και Ο ΙΔΙΟΣ, *Κεφάλαια βυζαντινοῦ ποινικοῦ δικαίου*, Αθήνα-Κομοτηνή 1996. Επίσης, Ι. ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ - Σπ. ΜΑΡΚΕΤΟΣ, Ἡ ποιή τῆς τυφλώσεως στὸ Βυζάντιο. Ἱατρικὲς παρατηρήσεις, *Βυζαντινὰ Μελέται* 2, 1990, 165-188, και Judith HERRIN, Blinding in Byzantium, στο Cordula SCHOLZ - G. ΜΑΚΡΗΣ (επιμ.), *Πολύπλευρος νοῦς, Miscellanea für Peter Schreiner zu seinem 60. Geburtstag* [Byzantinisches Archiv 19], Μόναχο-Λιψία 2000, 56-68.

6. *Βασιλικά*, 60.45.12.

7. *Codex Justinianus*, 1.12.2 (έτους 409), 3 (έτους 431), 6 (έτους 466) και νεαρά 17 (έτους 535).

8. Για την προσπάθεια της πολιτείας να περιορίσει το δικαίωμα του ασύλου, βλ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, Οι ποινές στο βυζαντινό δικαίο, 64-65.

συνωμοσία), προσήγαγε εναντίον της ψευδομάρτυρες που επιβεβαίωσαν τις κατηγορίες αυτές, την ανέκρινε και την κήρυξε ένοχη των καταγγελιών⁹. Αμέσως μετά την επιβίβασε μυστικά σε πλοίο και την εξόρισε στη νήσο Πρίγκιπο. Ωστόσο, η οργή του δεν ικανοποιήθηκε με την εξέλιξη αυτή και χωρίς καθυστέρηση έστειλε ανθρώπους του στον τόπο εξορίας για να την κείρουν μοναχή, έτσι ώστε να εξασφαλιστεί η οριστική της απομάκρυνση από τα ανάκτορα και την πολιτική ζωή¹⁰. Έχοντας πλέον ολοκληρώσει το σχέδιό του, ο Μιχαήλ Καλαφάτης γνωστοποίησε μέσω του επάρχου τα γεγονότα αρχικά στη σύγκλητο και στη συνέχεια στον λαό της Βασιλεύουσας. Προκειμένου, μάλιστα, να πείσει για το δίκαιο των πράξεών του, επανέλαβε τις ανυπόστατες και συκοφαντικές κατηγορίες για εξύφανση συνωμοσίας εναντίον του από την εξόριστη αυτοκράτειρα.

Αμέσως μετά την εκτόπιση της Ζωής στην Πρίγκιπο και την αναγκαστική της μοναχική κουρά —η πράξη αυτή σηματοδοτούσε τον οριστικό αποκλεισμό του κεκαρμένου από το αυτοκρατορικό αξίωμα¹¹— ξέσπασαν βίαια επεισόδια στη Βασιλεύουσα (μεταξύ 19 και 21 Απριλίου 1042), που σύντομα γενικεύτηκαν, με σκοπό την ανατροπή του Μιχαήλ Ε΄ και την αποκατάσταση της εξόριστης αυτοκράτειρας¹². Μέσα σε ατμόσφαι-

9. Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ (Σύνοψις *Ἱστοριῶν*, έκδ. I. THURN [CFHB 5], Βερολίνο-Νέα Υόρκη 1973, 417.88-95), θεωρεί ως ηθικούς συναυτουργούς της πράξης του Μιχαήλ Ε΄ Καλαφάτη τον εξόριστο στη μονή των Μονοβατιῶν Ιωάννη Ορφανοτρόφο και τον δομέστικο Κωνσταντῖνο: *γράμμασι γὰρ τοῦ Ὀρφανοτρόφου καὶ συμβουλίας τοῦ δομεστικοῦ διαφθαρεῖς, λεγόντων πολλάκις, μὴ πιστεύειν τῇ δεσποίνῃ ἀλλὰ φυλάττεσθαι ταύτην, ἵνα μὴ παραπλήσια πάθῃ τῷ τε θεῷ αὐτοῦ καὶ βασιλεῖ Μιχαήλ καὶ τῷ πρὸ αὐτοῦ Ῥωμανῷ, γοπετίαις, ὡς ἔφασκον, κατεργασθέντι, καὶ συμβουλευόντων, εἰ οἷόν τε, ἐκποδῶν θέσθαι αὐτὴν καὶ σπεῦδσαι μὴ προληφθῆναι, καὶ συνεχεῖς τῆς προσβολῆς περὶ ταύτου ποιούμενοι πράγματος ἀναπέισαι ἴσχυσαν ἐπιβουλὴν κατ' αὐτῆς μελετῆσαι.*

10. Κατὰ τον ΜΙΧΑΗΛ ΑΤΤΑΛΕΙΑΤΗ (*Ἱστορία*, έκδ. W. B. PRESLE - I. BEKKER [CSHB], Βόννη 1853, 13.5-10), η Ζωὴ ἐκάρη μοναχὴ καὶ ἐνδύθηκε τὸ μοναχικὸ σῆμα, προτοῦ ὀδηγηθεῖ στον τόπο τῆς ἐξορίας τῆς, ἐνῶ σύμφωνα με τον ΣΚΥΛΙΤΖΗ (Σύνοψις *Ἱστοριῶν*, 418.15-18) η κουρά τῆς Ζωῆς πραγματοποιήθηκε ἀπὸ τους ἀνθρώπους που τὴν ὀδήγησαν στην Πρίγκιπο καὶ που με ἐντολὴ μάλιστα τοῦ Μιχαήλ Καλαφάτη ἐφέρον ἐπιστρέφοντας στην Κωνσταντινούπολη καὶ τὴν κόμη τῆς. Σύμφωνα με τὴν ἀφήγηση τοῦ ΣΚΥΛΙΤΖΗ εἶναι καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ ΖΩΝΑΡΑ, *Ἐπιτομὴ Ἱστοριῶν*, έκδ. Th. BÜTTNER-WOBST [CSHB], Βόννη 1897, 17.19.

11. Για τὴν ποινὴ τῆς μοναχικῆς κουράς καὶ τοῦ ἐγκλεισμοῦ σε μονὴ βλ. ΜΠΟΥΡΔΑΡΑ, *Καθοσίωσις καὶ τυραννίς*, 167. Γενικὰ για τὴν ποινὴ τῆς κουράς στο ποινικὸ δίκαιο τῆς βυζαντινῆς αυτοκρατορίας, ἡ ὁποία διαφέρει ἀπὸ τὸ μέτρο τῆς μοναχικῆς κουράς, βλ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, *Οἱ ποινές στο βυζαντινὸ δίκαιο*, 38. Για τὴν ποινὴ τοῦ ἐγκλεισμοῦ σε μονὴ, βλ. K. L. NOETHLICH, *Das Kloster als "Strafanstalt" im kirchlichen und weltlichen Recht der Spätantike*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, Kan. Abt. 111, 1994, 18-40.

12. Σχετικὰ βλ. J.-C. CHEYNET, *Pouvoir et contestations à Byzance (963-1210)* [Byzantina Sorbonensia 9], Παρίσι 1990, 54-55.

ρα εκρηκτική και επειδή ήταν αδύνατη η επαφή των επαναστατημένων με τη Ζωή, που στο μεταξύ ο Μιχαήλ Ε΄ την είχε επαναφέρει στα ανάκτορα και την είχε υπό κράτηση στην προσπάθειά του να κατευθύνει τα εξεγερμένα πλήθη, οι επαναστάτες αποφάσισαν να απευθυνθούν στην αδελφή της Θεοδώρα, η οποία είχε κληρονομικό δικαίωμα στον θρόνο, και να την αναγορεύσουν αυτοκράτειρα¹³.

Ωστόσο, το αίτημα των επαναστατών προσέκρουε σε δύο σημαντικά εμπόδια. Κατά πρώτον, η Θεοδώρα με εντολή της αδελφής της Ζωής είχε υποστεί μοναχική κουρά και είχε περιβληθεί το μοναχικό σχήμα¹⁴. Ως εκ τούτου, σύμφωνα πάντα με το νομικό πλαίσιο της αυτοκρατορίας, υπήρχε ανυπέρβλητο κώλυμα για την εκλογή της (μοναχής) Θεοδώρας στο βασιλικό αξίωμα¹⁵. Επιπλέον, η ίδια η Θεοδώρα αιφνιδιάστηκε από την απρόσμενη τροπή των γεγονότων, αρνήθηκε την πρόταση των επαναστατών¹⁶ και *ἐν τοῖς ἀδύτοις ἑαυτὴν κατασχοῦσα ἀνήκοος πρὸς πᾶσαν διαμεμενῆκει φωνὴν*¹⁷. Μπροστά στην άκαμπτη στάση της και με τον κίνδυνο να καταρρεύσει η λαϊκή εξέγερση λόγω έλλειψης νόμιμου διεκδικητή του θρόνου *ἀπογνόντες πρὸς τὴν*

13. ΜΙΧΑΗΛ ΨΕΛΛΟΣ, *Χρονογραφία*, έκδ. S. IMPELLIZERI, Μιλάνο 1984, 5.21, 23. Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΑΝΑΣΣΗΣ (*Σύνοψις ἱστορική*, έκδ. Ο. LAMPSIDIS, Αθήνα 1996, 6087-6088, 6097-6100, 6110-6112) αναφέρει εσφαλμένα πως ο Μιχαήλ Ε΄ είχε διατάξει και την κουρά της Θεοδώρας, την οποίαν είχε εξορίσει ταυτοχρόνως με τη Ζωή στην Πρίγκιπο. Εσφαλμένη είναι επίσης και η πληροφορία του πως η επιστροφή της Ζωής στη Βασιλεύουσα πραγματοποιήθηκε ταυτοχρόνως με την άφιξη της Θεοδώρας, την οποία και εντάσσει στην προσπάθεια του τυράννου να εκτονώσει την ένταση και να καταστείλει τη λαϊκή εξέγερση. Την περιγραφή από τον Ψελλό των σχετικών με την αναγόρευση της Θεοδώρας σε αυτοκράτειρα γεγονότων ακολουθεί και ο ΖΩΝΑΡΑΣ (*Ἐπιτομή Ἱστοριῶν*, 17.19), χωρίς όμως να επισημάνει τους αρχικούς ενδοισμούς της και, κυρίως, χωρίς να αναφέρει πουθενά τη βίαιη απόσπασή της από τη μονή των Πειρίων.

14. Τις κακές σχέσεις μεταξύ Θεοδώρας και Ζωής καθώς και την αποκλειστική ευθύνη της δεύτερης για τη μοναχική κουρά και τον υποχρεωτικό εγκλεισμό της Θεοδώρας σε μονή μαρτυρούν τόσο ο ΨΕΛΛΟΣ (*Χρονογραφία*, 5.34-35), όσο και ο ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ (*Σύνοψις Ἱστοριῶν*, 385.34-37). Αντίθετα, ο ΑΤΤΑΛΕΙΑΤΗΣ (*Ἱστορία*, 16, 18) μνημονεύει μεν την εξορία της Θεοδώρας και τον υποχρεωτικό εγκλεισμό της σε μονή στην περιοχή των Πειρίων, αλλά πουθενά δεν κάνει λόγο για μοναχική κουρά. Επίσης, σε κανένα σημείο της αφήγησής του δεν αναφέρεται στις ανταγωνιστικές σχέσεις και στη ρήξη μεταξύ των δύο αδελφών, που είχαν ως αποτέλεσμα τη μοναχική κουρά και τον υποχρεωτικό εγκλεισμό της Θεοδώρας σε μονή.

15. Βέβαια, η κουρά τόσο της Ζωής όσο και της Θεοδώρας μπορεί να θεωρηθεί ως «άκυρη», επειδή είχε συντελεσθεί παρά τη θέλησή τους, αλλά και γιατί η μοναχική κουρά δεν έχει μυστηριακό χαρακτήρα.

16. Ο ΑΤΤΑΛΕΙΑΤΗΣ (*Ἱστορία*, 16) αποδίδει την αρχική άρνηση της Θεοδώρας να ηγηθεί της επανάστασης σε γυναικείες αναστολές και αδυναμίες.

17. Από τη μετέπειτα συμπεριφορά της συνάγεται ότι ο λόγος που την οδήγησε να αρνηθεί αρχικά την πρόταση των επαναστατών ήταν ο φόβος για τις συνέπειες που θα υφίστατο σε περίπτωση αποτυχίας του κινήματος, αφού σε μία τέτοια περίπτωση εκείνη ως επικεφαλής του κινήματος θα αντιμετώπιζε τις κατηγορίες της καθοσίωσης. Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι μετά την ανατροπή του Μιχαήλ Ε΄ και την αποκατάστασή της στον θρόνο η Ζωή δεν απαρνήθηκε τα εγκόσμια για να επιστρέψει στον μοναχικό βίο.

πειθῶ, τὴν βίαν ἐπῆξεν αὐτῇ, καὶ τινες σπασάμενοι ἐγχειρίδια ὡς ἀναιρήσοντες ταύτην ὥρμησαν, εἶτα δὴ καὶ τολμήσαντες ἀποσπῶσι μὲν τοῦ ἀδύτου¹⁸. Ἀμέσως μετά, το πλήθος οδήγησε τὴ μοναχὴ Θεοδώρα στὴν ὑπαίθρο, ὅπου τῆς ἀφαίρεσαν τὸ μοναχικό σχῆμα, τὴν περιέβαλαν με αυτοκρατορική ενδυμασία καὶ στὴ συνέχεια τὴ μετέφεραν στὴν Ἁγία Σοφία, ὅπου παρουσία λαοῦ καὶ ἀριστοκρατίας τὴν ἀναγόρευσαν αυτοκράτειρα¹⁹. Ἡ πράξη αὐτῆ τῆς ἀποβολῆς τοῦ μοναχικοῦ σχήματος καὶ τῆς ἀναγόρευσης τῆς Θεοδώρας σε αυτοκράτειρα συνιστοῦσε κατάφωρη παραβίαση τόσο τῶν πολιτειακῶν ὅσο καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαιοκῶν κανόνων. Ὡστόσο, μετὰ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ Μιχαὴλ Ε΄ Καλαφάτη ἀπὸ τὸν θρόνο καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῆς νομιμότητος στὸ ὑπέρτατο ἀξίωμα, πάντοτε κατὰ τὸν Ψελλό, ἡ Θεοδώρα συμβασίλευσε με τὴν ἀδελφῆ τῆς –με τὴ σύμφωνη γνώμη τόσο τῶν καθεστωτικῶν παραγόντων ὅσο καὶ τῆς αυτοκράτειρας Ζωῆς– χωρὶς οὔτε ἡ ἴδια νὰ ἐπιστρέφει στὸν μοναχικό βίον, οὔτε νὰ ἀμφισβητήσει κανεὶς τὴ νομιμότητά τῆς στὸ ὑπέρτατο ἀξίωμα²⁰. Κυρίως, ὁμως, κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτες δὲν υπέστη τις προβλεπόμενες ποινές γιὰ τὴ βίαιη ἀπόσπαση τῆς μοναχῆς Θεοδώρας ἀπὸ τὸν ἱερό χώρο, μολονότι ἡ πράξη αὐτῆ ἐνέπιπε σαφῶς στὶς διατάξεις περὶ ἱεροσυλίας.

Ἐπιστρέφοντας στα γεγονότα τῆς λαϊκῆς ἐξέγερσης καὶ στὴν ἀφήγηση τοῦ Ψελλοῦ, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναγόρευση τῆς Θεοδώρας σε αυτοκράτειρα ὁ Μιχαὴλ Ε΄, πληροφορούμενος τὰ συμβάντα καὶ φοβούμενος γιὰ τὴν ἴδια τοῦ τὴ ζωή, *εἰς ναῦν τινα τῶν βασιλικῶν ἑαυτὸν ἐμβιβάσας καὶ τὸν θεῖον παραλαβὼν πρὸς τὴν ἱερὰν τῶν Στουδίου καταίρει μονήν, τό τε σχῆμα μεταβαλὼν, ἰκέτου σχῆμα μεταλαμβάνει καὶ πρόσφυγος*²¹. Μόλις, ὁμως, τὰ ἐξεγερμένα πλήθη πληροφορήθηκαν ὅτι ὁ τύραννος εἶχε καταφύγει στὴ μονὴ τοῦ Στουδίου καὶ εἶχε ζητήσει ἄσυλο, συγκεντρώθηκαν ἐκεῖ καὶ ἀπειλοῦσαν νὰ καταστρέψουν ὀλοσχερῶς τὴ μονὴ γιὰ νὰ συλλάβουν τοὺς ἰκέτες καὶ νὰ τοὺς θανατώσουν²².

18. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι μόνον ὁ Ψελλὸς μαρτυρεῖ τὴ βίαιη ἀπόσπαση τῆς Θεοδώρας ἀπὸ τὸν ναό, ἐνῶ ὁ ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ (*Σύνοψις Ἱστοριῶν*, 418.35-40), παρουσιάζει ὡς ἐκούσια τὴν ἐπιστροφὴ τῆς στὴν ἐνεργὸ πολιτική. Τὴν ἴδια θέση με τὸν Σκυλίτζη εἶχει καὶ ὁ ΑΤΤΑΛΕΙΑΤΗΣ (*Ἱστορία*, 16), ὁ ὁποῖος μάλιστα περιγράφει τὸν δυναμισμό καὶ τὴν ἀποφασιστικὴτητα τῆς Θεοδώρας κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Ε΄ ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναχώρησή τῆς ἀπὸ τὴ μονὴ στα Πέτρια, πρὶν ἀκόμη ἀναγορευτεῖ αυτοκράτειρα.

19. ΨΕΛΛΟΣ, *Χρονογραφία*, 5.37.

20. ΨΕΛΛΟΣ, *Χρονογραφία*, 5.51. Ὁ ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ (*Σύνοψις Ἱστοριῶν*, 418.39-40), υποστηρίζει ὅτι ταυτόχρονα με τὴ Θεοδώρα ἀναγορεύτηκε αυτοκράτειρα καὶ ἡ Ζωή. Σύμφωνα τόσο με τὸν ΨΕΛΛΟ (*Ὁ.π.*) ὅσο καὶ με τοὺς ΑΤΤΑΛΕΙΑΤΗ (*Ἱστορία*, 17-18), καὶ ΣΚΥΛΙΤΖΗ (*Σύνοψις Ἱστοριῶν*, 422.9-13), οἱ δύο ἀδερφές ἀναγορεύτηκαν ἐπίσημα συναυτοκράτειρες μετὰ τὴν τύφλωση τοῦ Μιχαὴλ Ε΄ Καλαφάτη.

21. ΨΕΛΛΟΣ, *Χρονογραφία*, 5.38.

22. ΨΕΛΛΟΣ, *Χρονογραφία*, 5.38-39.

Ο κίνδυνος αυτός απειράπη την τελευταία στιγμή, όταν στον χώρο της μονής έφτασε φρουρά εξουσιοδοτημένη από την αυτοκράτειρα Θεοδώρα να συλλάβει τον εκθρονισμένο αυτοκράτορα και τον νωβελίσσιμο Κωνσταντίνο. Η φρουρά αυτή δεν παραβίασε το άσυλο της μονής και μάλιστα έδωσε στους ικέτες τη δυνατότητα να καρούν μοναχοί και να λάβουν επίσημα το μοναχικό σχήμα²³, με ό,τι μπορούσε αυτό να σημαίνει για τη μελλοντική τύχη τους. Μετά πάροδο λίγων ωρών και επειδή η φρουρά δεν είχε κατορθώσει να φέρει σε πέρας την αποστολή που είχε αναλάβει, *ἤδη γὰρ κλινούσης ἡμέρας ἐφίσταταιί τις ἀθρόον τῶν ἄρι τῆς ἀρχῆς κληρουμένων, ὡς ἀπὸ τῆς Θεοδώρας προστεταγμένον αὐτῷ ἐφ' ἕτερόν τινα τόπον μεταστῆσαι τοὺς πρόσφυγας, εἶπετο δὲ αὐτῷ καὶ πληθὺς πολιτικὴ τε καὶ στρατιωτικῆ*²⁴. Οι ικέτες αντιλήφθηκαν τον δόλο και ότι η απομάκρυνσή τους από το ιερό βήμα θα κατέληγε αναπότρεπτα στη θανάτωσή τους. Έτσι, παρά τις επανειλημμένες προσπάθειες και τις ένορκες διαβεβαιώσεις εκ μέρους του υπεύθυνου αξιωματούχου για επεικική αντιμετώπισή τους οι μοναχοί, πλέον, ικέτες αρνήθηκαν να εξέλθουν εκουσίως από τα άδυτα του ναού και μάλιστα *τῶν ἀνεχόντων τὴν ἱερὰν τράπεζαν κίωνων ἐδράξαντο εὐσθενέστερον*²⁵.

Μπροστά στην άκαμπτη στάση του Μιχαήλ και του νωβελίσσιμου Κωνσταντίνου ο αυτοκρατορικός απεσταλμένος έδωσε εντολή στο πλήθος να παραβιάσει το άσυλο του ναού και να αποσπάσει βίαια τους ικέτες από το ιερό βήμα²⁶. Την κρίσιμη αυτή στιγ-

23. Στο σημείο αυτό η αφήγηση του ΑΤΤΑΛΕΙΑΤΗ (*Ίστορία*, 17) διαφέρει από τη μαρτυρία του Ψελλού, αφού υποστηρίζει ότι οι ικέτες ενδύθηκαν το μοναχικό σχήμα μετά τη σύλληψη και την τύφλωσή τους. Ωστόσο, τόσο ο ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ (*Σύνοψις Ίστοριῶν*, 420.71-73), όσο και ο ΜΙΧΑΗΛ ΓΛΥΚΑΣ (*Βίβλος Χρονική*, έκδ. I. BEKKER [CSHB], Βόννη 1836, στ. 6-8), συμφωνούν με την αφήγηση του Ψελλού.

24. Η αποστολή της πρώτης πρεσβείας μαρτυρείται μόνο από τον ΨΕΛΛΟ (*Χρονογραφία*, 5.39), ο οποίος μάλιστα υποστηρίζει πως συνόδευε τον επικεφαλής της. Η μαρτυρία του Ψελλού για την αποστολή της πρώτης αυτής πρεσβείας αποτελεί, πιθανότατα, λογοτεχνικό εύρημα του συγγραφέα με στόχο να παραθέσει τη δραματική περιγραφή της ψυχολογικής κατάστασης των ικετών, καθώς και τον διάλογο που έκανε μαζί τους. Δεν μπορεί, ωστόσο, να αποκλειστεί τελείως η περίπτωση συνάντησης των ικετών με τον Ψελλό —με δική του ασφαλώς πρωτοβουλία— έχοντας υπόψη την έντονη παρουσία του Ψελλού στις πολιτικές εξελίξεις της εποχής, αλλά και τη μοναδική του ικανότητα να προσαρμόζεται στις ιστορικές συγκυρίες και να τις αξιοποιεί προς ίδιον όφελος. Αντίθετα, οι ΑΤΤΑΛΕΙΑΤΗΣ (*Ίστορία*, 17) και ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ (*Σύνοψις Ίστοριῶν*, 420.86-89) μνημονεύουν μόνο μια αποστολή και μάλιστα ο Σκυλίτζης κατονομάζει τον έπαρχο Καμπανάρη ως επικεφαλής της.

25. ΨΕΛΛΟΣ, *Χρονογραφία*, 5.44.

26. ΨΕΛΛΟΣ, *Χρονογραφία*, 5.45· ΑΤΤΑΛΕΙΑΤΗΣ, *Ίστορία*, 17· ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ, *Σύνοψις Ίστοριῶν*, 420.92-96. Κατά τον ΓΛΥΚΑ (*Βίβλος Χρονική*, 12-15), η Θεοδώρα διέταξε την τύφλωση των ικετών, αλλά η καταπίεση του ασύλου οφείλεται στην οργή του πλήθους εναντίον του Μιχαήλ Ε' και του νωβελίσσιμου Κωνσταντίνου. Στην οργή του πλήθους αποδίδει και ο ΜΑΝΑΣΣΗΣ (*Σύνοψις Ίστορική*, στ. 6115-6129) την καταπά-

μή οι μόνοι που ήταν σε θέση και είχαν την ηθική υποχρέωση να αντισταθούν και να παρεμποδίσουν την ανίερη πράξη, ήταν οι μοναχοί της μονής του Στουδίου, οι οποίοι, άλλωστε, και είχαν προσφέρει άσυλο στους ικέτες και συνδέονταν με αδελφικούς δεσμούς μαζί τους, αφού εκείνοι ανήκαν πλέον στη μοναχική τάξη της μονής. Παρά τις αγαθές τους προθέσεις, όμως, εξαιτίας της ανεξέλεγκτης ορμής και της μανίας του πλήθους και της εκ προοιμίου, πιθανότατα, συναίνεσης της Θεοδώρας στην κατάλυση του ασύλου, το μόνο που κατόρθωσαν ήταν να λάβουν ένορκες διαβεβαιώσεις εκ μέρους του επικεφαλής αξιωματούχου για επεικλή ή τουλάχιστον σύμφωνα με τις επιταγές του νόμου αντιμετώπιση των ικετών. Έτσι, ο Μιχαήλ Ε΄ και ο νωβελίσσιμος οδηγήθηκαν από τους διώκτες τους εκτός του ναού και παραδόθηκαν στο πλήθος επιτηρούμενοι από τον αυτοκρατορικό απεσταλμένο²⁷.

Τέλος, χωρίς να ακολουθηθούν οι σύνηθες διαδικασίες και χωρίς να τηρηθούν οι ένορκες δεσμεύσεις προς τους μοναχούς της μονής του Στουδίου, ο Μιχαήλ Καλαφάτης και ο νωβελίσσιμος Κωνσταντίνος υποβλήθηκαν στην ποινή της τύφλωσης δια πυρακτωμένου σιδήρου, προκειμένου να αποκλειστεί η περίπτωση επανόδου του έκπτωτου τυράννου στον θρόνο με πρωτοβουλία της Ζωής²⁸. Ωστόσο, αφότου απο-

---

τηση του ασύλου και τη βίαιη απόσπαση των ικετών από το ιερό βήμα. Ωστόσο, ο Μανασσής δεν αναφέρει καθόλου την κουρά του Μιχαήλ Ε΄ και του νωβελίσσιμου Κωνσταντίνου. Αντίθετα, ο Εφραίμ μαρτυρεί την εκούσια κουρά των ικετών και τη βίαιη απόσπασή τους από την αγία τράπεζα, αλλά δεν διευκρινίζει, αν η πράξη αυτή έγινε με διαταγή της Θεοδώρας ή αν οφείλεται αποκλειστικά στην ανεξέλεγκτη μανία του πλήθους· βλ. σχερικά ΕΦΡΑΙΜ ΑΙΝΙΟΥ, *Χρονική Ίστορία*, έκδ. Ο. ΛΑΜΨΙΔΗΣ, Αθήνα 1990, 3087-3093. Κατά τον ΖΩΝΑΡΑ (*Επιτομή Ίστοριών*, 17.19), η παραβίαση του ασύλου έγινε με την πρωτοβουλία και κατά διαταγή των υποστηρικτών της Θεοδώρας προς τα εξεγερμένα πλήθη.

27. ΨΕΛΛΟΣ, *Χρονογραφία*, 5.45.

28. Η τύφλωση του Μιχαήλ Ε΄ Καλαφάτη και του νωβελίσσιμου Κωνσταντίνου εκτίθεται με μοναδική παραστατικότητα και ιδιαίτερα δραματικό τρόπο από τον ΨΕΛΛΟ (*Χρονογραφία*, 5.47-50). Για τον φόβο της Θεοδώρας και των υποστηρικτών της σχετικά με τον κίνδυνο επανόδου του Μιχαήλ Ε΄ στο βασιλικό αξίωμα με πρωτοβουλία της Ζωής, βλ. ΨΕΛΛΟΣ, *Χρονογραφία*, 5.46, ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ, *Σύνοψις Ίστοριών*, 420.80-86, ΓΛΥΚΑΣ, *Βιβλος Χρονική*, 12-15. Η HERRIN (*Blinding in Byzantium*, 57), παρερμηνεύοντας τον Ψελλό, αναφέρει πως ο Μιχαήλ Ε΄ και ο νωβελίσσιμος Κωνσταντίνος κατέφυγαν στη μονή του Στουδίου, επειδή φοβήθηκαν την οργή της Ζωής και την τιμωρία που εκείνη θα τους επέβαλλε για ό,τι της είχαν κάνει. Ο ίδιος ο Ψελλός, όμως, μαρτυρεί πως οι στενοί συνεργάτες της Θεοδώρας θεωρούσαν ισχυρότατο το ενδεχόμενο αποκατάστασης του Μιχαήλ Καλαφάτη στον θρόνο με πρωτοβουλία της Ζωής, εάν δεν κατάφεραν με κάποιον τρόπο να τον αποκλείσουν οριστικά από τη διεκδίκηση του βασιλικού αξιώματος. Για τον λόγο αυτό ακριβώς οι ίδιοι διέταξαν την τύφλωση του Μιχαήλ Ε΄ και του νωβελίσσιμου Κωνσταντίνου (ΨΕΛΛΟΣ, *Χρονογραφία*, 5.39 και 5.46 αντίστοιχα). Ανακριβής επίσης είναι και η πληροφορία της Herrin για τον τόπο, όπου εκτελέστηκε η ποινή της τύφλωσης. Κατά τον ΨΕΛΛΟ (*Χρονογραφία*, 5. 47), η ποινή εκτελέστηκε σε κάποια απόσταση από τη μονή, όταν το πλήθος που οδηγούσε τους συλληφθέντες προς την Κωνσταντι-

καταστάθηκαν οι σχέσεις μεταξύ Θεοδώρας και Ζωής και οι δύο αδελφές ανέλαβαν από κοινού τη διακυβέρνηση της αυτοκρατορίας δεν φαίνεται να αναζητήθηκαν και να αποδόθηκαν ευθύνες σε κανέναν απολύτως –είτε από τα ηγετικά στελέχη της λαϊκής εξέγερσης είτε από τους ένθερμους υποστηρικτές της Θεοδώρας– για την παραβίαση των διατάξεων περί ασύλου²⁹. Ταυτοχρόνως, ιδιαίτερη σημασία έχει το γεγονός ότι και οι δύο συναυτοκράτειρες πριν από την αναγόρευσή τους είχαν υποβληθεί σε αναγκαστική μοναχική κουρά. Το κώλυμα, ωστόσο, αυτό που σε άλλη περίπτωση θα ήταν απροσπέλαστο, παρακαμφθηκε από όλους τους κοσμικούς και εκκλησιαστικούς φορείς και αποσιωπήθηκε υπό την πίεση των περιστάσεων.

Πέντε περίπου έτη αργότερα (14 Σεπτεμβρίου 1047) επί της βασιλείας του Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου εκδηλώθηκε από τους στρατιωτικούς της Δύσης στάση, επικεφαλής της οποίας τέθηκε με πρωτοβουλία των πρωτεργατών της ο Λέων Τορνίκιος, δεύτερος εξάδελφος του αυτοκράτορα³⁰. Ο Τορνίκιος, εξαιτίας του δόλιου χαρακτήρα του, της κλίσης του σε στασιαστικά κινήματα, αλλά και της ιδιαίτερης σχέσης του με την αδελφή του αυτοκράτορα Ευπρεπία, είχε απομακρυνθεί από την πρωτεύουσα και διοριστεί διοικητής της Ιβηρίας. Ωστόσο, επειδή είχε θεωρηθεί ότι και από εκεί εξύφαινε συνωμοσία εναντίον του αυτοκράτορα, είχε υποστεί αναγκαστική μοναχική κουρά και περιβολή του μοναχικού σχήματος, ώστε να χάσει κάθε ελπίδα διεκδίκησης του θρόνου³¹. Με την εκδήλωση της στάσης του 1047 ο Τορνίκιος οδηγήθηκε από τους συνωμότες στην περιοχή της Μακεδονίας, τέθηκε επίσημα επικεφαλής του στασιαστικού κινήματος και, λίγο αργότερα, αναγορεύτηκε από τους στασιαστές αυτοκράτορας, αφού προηγουμένως απεκδύθηκε αυτοβούλως το μοναχικό σχήμα³². Αυτό ακριβώς το γεγονός της αποβολής του μοναχικού σχήματος και της ανάληψης του βασιλικού αξιώματος αποτελούσε κατάφωρη παραβίαση των πολιτειακών και εκκλησιαστικών κανόνων δικαίου της αυτοκρατορίας, μολονότι είχε συμβεί ξανά στο πρό-

---

νούπολη συναντήθηκε καθοδόν με εκείνους που είχαν λάβει την εντολή από τους στενούς συνεργάτες της Θεοδώρας να τυφλώσουν τον τύραννο και τον ναβελίσσιμο.

29. Παράλληλα με την παραβίαση των διατάξεων περί ασύλου στην προκειμένη περίπτωση διαπράχθηκε κατά συρροή και το αδίκημα της ιεροσυλίας, εφόσον οι ικέτες που αποσπάστηκαν βιαίως από το ιερό βήμα ανήκαν στη μονή.

30. Βλ. σχετικά, CHEYNET, *Pouvoir et contestations*, 59-60.

31. ΨΕΛΛΟΣ, *Χρονογραφία*, 6.99-101. Επίσης, ΑΤΤΑΛΕΙΑΤΗΣ, *Ίστορία*, 22, και ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ, *Σύνοψις Ίστοριών*, 438-439.80-82.

32. ΨΕΛΛΟΣ, *Χρονογραφία*, 6.102, 104. Επίσης, ΑΤΤΑΛΕΙΑΤΗΣ, *Ίστορία*, 22-23, και ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ, *Σύνοψις Ίστοριών*, 439.82-91.

σφατο παρελθόν –και μάλιστα με την ανοχή όλων των καθεστωτικών παραγόντων– στην περίπτωση της Θεοδώρας και της Ζωής³³.

Με την κατάρρευση του στασιαστικού κινήματος, το οποίο προκάλεσε μεγάλη ανατάωση στην πολιτική ζωή της αυτοκρατορίας και αποτέλεσε σκληρή δοκιμασία για τον Κωνσταντίνο Θ' Μονομάχο, ο Τορνίκιος βρέθηκε εγκαταλελειμμένος από τους ως τότε συντρόφους του. Δίπλα του παρέμεινε πιστός μόνον ο Ιωάννης Βατάτζης, με τον οποίον κατέφυγαν σε εκκλησία κοντά στην Αδριανούπολη και ζήτησαν άσυλο. Και για να αποτρέψουν τους διώκτες τους να παραβιάσουν το άσυλο του ναού και να τους αποσπάσουν βίαια, απειλούσαν να αυτοκτονήσουν, αν κανείς το επιχειρούσε³⁴. Το νόημα της απειλής ήταν ότι η ευθύνη για τη βαρύτερη πράξη της αυτοκτονίας μέσα σε ιερό ναό (ιεροσυλία) θα βάρυνε τους διώκτες, αφού εκείνοι θα είχαν εξωθήσει τους ικέτες στα άκρα. Ωστόσο, αξίζει να επισημανθεί η πλήρης απουσία των εκκλησιαστικών παραγόντων, μολοντί εκείνοι ήταν υπεύθυνοι για την προστασία των ικετών και για την εξασφάλιση προς όφελός τους της σύννομης δικονομικής διαδικασίας. Με τη βοήθεια, τέλος, ενός διαμεσολαβητή, που δεν κατονομάζεται στις πηγές αλλά, πιθανότατα, θα ήταν πρόσωπο κοινά αποδεκτό από τους ικέτες και τους διώκτες τους, *δι' ὄρκων γοῦν τὸ πιστὸν εἰληφότες ἐκεῖθεν τε ἐξήεσαν καὶ σφᾶς ἑαυτοὺς τῷ ἐγγυσημένῳ παραδεδώκασι*³⁵. Μάλιστα ο ίδιος ο αυτοκράτορας *ἐβούλετο μὲν μηδενὶ τῶν ὄλων μνησικακῆσαι, μηδέ τι δρᾶσαι τοὺς τετολημκότας δεινόν, θεῶ τε τοῦτο ἐπαγγειλάμενος καὶ τὰ φρικωδέστατα ἐπαρασάμενος ἑαυτῷ, εἰ μὴ πᾶσι τοῖς ἀντίρασι αὐτῷ χεῖρα φανεῖν πρῶτος καὶ ἴλεος*³⁶.

Ωστόσο, μετά την εκούσια παράδοσή τους ο Κωνσταντίνος Θ' Μονομάχος αγνόησε τους ὄρκους του και αθέτησε τους ὄρους της μεταξύ τους συμφωνίας εκδίδοντας εντολή για άμεση επιβολή της ποινής της τύφλωσης (εξόρυξη των οφθαλμών) του Τορνίκιου και του Βατάτζη. Το αιτιολογικό, βάσει του οποίου αθετήθηκαν οι ἔνορκες δεσμεύσεις εκ μέρους του αυτοκράτορα προς τους ικέτες, ήταν ότι εκείνοι είχαν αποπειραθεί να καταστρέψουν τη Βασιλεύουσα και συνακόλουθα τη «ρωμαϊκή» πολιτεία και, ως εκ τούτου, δεν είχαν κανένα δικαίωμα σε επεική και φιλόανθρωπη αντιμετώπιση. Σύμφωνα με αυτό το σκεπτικό η αυτοκρατορική εντολή εκτελέστηκε

33. Βλ. παραπάνω, σ. 50.

34. ΨΕΛΛΟΣ, *Χρονογραφία*, 6.122.

35. ΨΕΛΛΟΣ, *Χρονογραφία*, 6.122.

36. ΨΕΛΛΟΣ, *Χρονογραφία*, 6.123. Για τις αυτοκρατορικές εγγυήσεις προς πρόσφυγες βλ. Σπ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, Συμβολή εις τὴν ἔρευναν τῶν ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων παρεχομένων ἐνόρκων ἐγγυήσεων, *Ἐπετηρὶς Κέντρου Ἑρεύνης Ἱστορίας Ἑλληνικοῦ Δικαίου Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 12, 1965 [1968], 150 κ.ε.

αμέσως³⁷. Επομένως, η επίκληση του ασύλου δεν είχε το προσδοκώμενο από τους κέτες αποτέλεσμα, αφού εκείνοι υπέστησαν την προβλεπόμενη από τον νόμο ποινή για το έγκλημα της καθοσίωσης, χωρίς να τύχουν μακρόθυμης και φιλόανθρωπης μεταχείρισης και, κυρίως, χωρίς να προηγηθεί δίκη.

Στο σημείο αυτό εξαιρετική σημασία έχει η εξιστόρηση των γεγονότων από τον Μιχαήλ Ατταλειάτη, σύμφωνα με τον οποίο ο Τορνίκιος και ο Βατάτζης, που είχαν ζήτησει άσυλο σε εκκλησία στο Βουλγαρόφυγο, δεν παραδόθηκαν και δεν εξήλθαν οικειοθελώς από τον ναό. Αντίθετα, μάλιστα, *ἐπικαταλαβόντις δὲ τοῦ βασιλικοῦ στρατοπέδου, τῆς ἱερᾶς τραπέζης περιεχόμενοι* (ο Τορνίκιος και ο Βατάτζης) *ἀποσπῶνται βιαίως*. Συνεπώς, οι διατάξεις περί ασύλου παραβιάστηκαν κατάφωρα για μια ακόμη φορά. Στη συνέχεια, η τύχη των δύο ικετών περιγράφεται από τον Ατταλειάτη όπως ακριβώς και από τον Ψελλό, με ιδιαίτερη όμως έμφαση στο ότι εκείνοι όχι μόνο δεν είχαν την ευκαιρία να τύχουν νόμιμης δίκης, αλλά ούτε καν να απολογηθούν για τις πράξεις τους³⁸.

Η αφήγηση του Σκυλίτζη για το ζήτημα αυτό δεν ενισχύει ούτε τη μαρτυρία του Ψελλού, ούτε εκείνη του Ατταλειάτη, καθώς δεν διευκρινίζει εάν ο Λέων Τορνίκιος και ο Ιωάννης Βατάτζης παραδόθηκαν εκουσίως ή συνελήφθησαν κατά παράβαση των διατάξεων περί ασύλου: *φυγὼν* (ο Τορνίκιος) *μετὰ Ἰωάννου τοῦ Βατάτζη, ὃς δὴ μετ' αὐτὸν ἐν στρατοπέδῳ τῶν ἀποστατῶν ἐτάττετο, ἐπεὶ περ ἄφυκτα ἦν, ἄν τι κατέφυγεν ἐκκλησίᾳ, καὶ ἡ ἐπισύστασις τῶν ἀποστατῶν ἐσκεδάσθη. καὶ τούτους μὲν ὁ Ἰασίτης πέμψας κατέσχε καὶ πρὸς βασιλέα πεπεδημένους εἰσάγει, τοῦ δὲ στρατοῦ ἕκαστος εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἐπανῆλθε πατρίδα κελεύσει τοῦ βασιλέως. καὶ ὁ μὲν Τορνίκιος καὶ ὁ Βατάτζης ἀποτυφλοῦνται κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς ἐορτῆς τῆς Χριστοῦ γεννήσεως (...) καὶ ἡ μὲν ἀποστασία τοιοῦτον ἔσχε τὸ τέλος*³⁹.

Περί τα τέλη Αυγούστου του έτους 1056 η αυτοκράτειρα Θεοδώρα *ἰλεοῦ νοσήματι περιπεσοῦσα*⁴⁰ και συναισθανόμενη τον επικείμενο θάνατό της υπέκυψε στις πιέσεις των στενών συνεργατών της και κυρίως του σύγκελλου Λέοντα Παρασπόνδυλου και αναγόρευσε αυτοκράτορα τον Μιχαήλ ζ' Στρατιωτικό, που βρισκόταν ήδη σε προχωρημένη ηλικία. Την εκλογή αυτή αρνήθηκε να αποδεχτεί ο Θεοδόσιος Μονομάχος, πρώτος εξάδελφος του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου, ο οποίος, *πυθόμενος τὴν ἀνάρρησιν καὶ δεινοπαθήσας, καὶ μὴ βουλευσάμενος, μηδὲ λογισάμενος*

37. ΨΕΛΛΟΣ, *Χρονογραφία*, 6.123.

38. ΑΤΤΑΛΕΙΑΤΗΣ, *Ἱστορία*, 29-30.

39. ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ, *Σύνοψις Ἱστοριῶν*, 442.76-85.

40. ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ, *Σύνοψις Ἱστοριῶν*, 480.29-30.

τὴν τοῦ ἔργου δυσχέρειαν καὶ ἀπότευξιν, μηδ' οἶον κύβον μέλλει ἀναρριπεῖν, ἀποφάσισε νὰ διεκδικήσῃ τὸν θρόνον ἀπὸ τὸν νεοεκλεγέντα αυτοκράτορα, θεωρώντας πὼς ὡς στενὸς συγγενὴς τοῦ Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου εἶχε κληρονομικὸ δικαίωμα στὸν θρόνον⁴¹. Οἱ προθέσεις τοῦ γνωστοποιήθηκαν ἀμέσως, καθὼς συγκέντρωσε γύρω τοῦ μία ὀλιγάριθμη –καὶ σίγουρα ἀνεπαρκὴς γιὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ στόχου τοῦ– ομάδα ἐνόπλων καὶ ἐκδήλωσε τὴν στάση. Γιὰ νὰ ἐνισχύσῃ μάλιστα τὶς τάξεις τῶν υποστηρικτῶν τοῦ παραβίασε τὸ Πραιτώριο καὶ τὸ δεσμοπήριο τῆς Χάλκης καὶ βοήθησε τοὺς φυλακισμένους νὰ δραπετεύσουν, μετὰ τὴν προσδοκίαν ὅτι θὰ ἐξασφάλιζε τὴν συμπαράστασίν τοῦ. Ὡστόσο, τὰ σχέδιά τοῦ δὲν εὐοδόθηκαν, γιὰτὶ οἱ δραπετὲς δὲν προσέτρεξαν στὶς τάξεις τοῦ καὶ μόνον ὁ ἀρχικὸς πυρήνας τῶν δυνάμεων τοῦ παρέμενε στὸ πλευρὸ τοῦ. Ἔτσι, ὁ Θεοδόσιος ἀποφάσισε νὰ κατευθυνθεῖ πρὸς τὴ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐκεῖ νὰ ζητήσῃ τὴν υποστήριξιν τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ κλήρου καὶ νὰ πείσῃ τὸν λαὸ τῆς Βασιλεύουσας νὰ τὸν ἀναγορεύσουν αυτοκράτορα. Τόσο, ὅμως, ὁ πατριάρχης ὅσο καὶ ὁ κλήρος ἀρνήθηκαν νὰ τοῦ παράσχουν τὴ βοήθειάν τοῦ, ἐνῶ ὅσοι βρισκόνταν ὡς ἐκεῖνὴ τὴ στιγμὴ στὸ πλευρὸ τοῦ τὸν ἐγκατέλειψαν, φοβούμενοι τὶς αυτοκρατορικὰς δυνάμεις ποὺ ἤδη κατευθύνονταν πρὸς τὴ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ γιὰ νὰ συγκρουστοῦν μαζί τοῦ. Τότε ὁ στασιαστὴς, συναισθανόμενος πὼς τὰ σχέδιά τοῦ εἶχαν πλέον καταρρεύσει καὶ φοβούμενος γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ καὶ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ γιου τοῦ, ἐπιζήτησε μαζί μετὰ αὐτὸν ἀσύλο στὴ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. Τὸ δίκαιον τοῦ ἀσύλου ὅμως παραβιάστηκε καὶ ὁ στασιαστὴς μετὰ τὸν γιὸ τοῦ ἀποσπᾶσθησαν βίαια ἀπὸ τὸν ναὸ ἀπὸ ἀπόσπασμα ποὺ στάλθηκε στὴ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ἐπὶ τούτου. Ὡστόσο, ὁ Θεοδόσιος ἀπέφυγε τὴ θανατικὴν καταδίκην –ἐνδεχομένως ἐπειδὴ τὸ κίνημά τοῦ δὲν πρόλαβε νὰ γενικευθεῖ καὶ νὰ ἀπειλήσῃ σοβαρὰ τὸν αυτοκράτορα καὶ τὸ περιβάλλον ποὺ τὸν εἶχε ἀναδείξει– καὶ ἐξορίστηκε μαζί μετὰ τοὺς στενοὺς τοῦ συνεργάτες στὴν Πέργαμον⁴².

Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἓνα ἀκόμη περιστατικὸ ἐπὶ κλήσης τοῦ δικαίου τοῦ ἀσύλου, ποὺ σημειώθηκε τὸν Μάρτιον τοῦ 1078 στὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐνῶ ὁ αυτοκράτορας Μιχαὴλ Ζ' Δούκας ἀντιμετώπιζε τὰ στασιαστικὰ κινήματα τοῦ Νικηφόρου Βρυέννιου καὶ τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτη⁴³, τὸν ὁποῖον τὸ θεῖον συνεπινένευκε

41. Γιὰ τὴν στάση τοῦ Θεοδοσίου Μονομάχου βλ. CHEYNET, *Pouvoir et contestations*, 67.

42. ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ, *Σύνοψις Ἱστοριῶν*, 480–482. Ὁ ΖΩΝΑΡΑΣ (*Ἱστορικὴ Ἐπιτομὴ Ἱστοριῶν*, 18.1) μαρτυρεῖ τὴν ἐπὶ κλήσιν τοῦ ἀσύλου ἀπὸ τὸν Θεοδόσιον Μονομάχον καὶ τὸν γιὸν τοῦ στὴ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ καθὼς καὶ τὴν σύλληψίν τοῦ, χωρὶς ὅμως νὰ γίνῃ σαφὲς ἀν ἐκεῖνοι ἐξήλθαν ἐκούσια ἀπὸ τὸν ναὸ ἢ ἀν οἱ διατάξεις περὶ ἀσύλου παραβιάστηκαν ἀπὸ τοὺς δῆκτες τοῦ. Διαφαίνεται, ὅμως, ὡς πιθανότερον ἡ ἐκδοχὴ τῆς παραβίασης τοῦ ἀσύλου.

43. Γιὰ τὰ στασιαστικὰ κινήματα τοῦ Νικηφόρου Βρυέννιου καὶ τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτη κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Ζ' Δούκα, βλ. CHEYNET, *Pouvoir et contestations*, 83–85.

διὰ τὴν τούτου ἀρετὴν καὶ χρησιμότητα, ἐκεῖσε καὶ ἡ τῶν ἀνθρώπων ὀρμὴ καὶ θέλησις βέβηκεν, ἀπλανεῖς ἐχόντων τοὺς χαρακτῆρας τῆς τοῦ ἀνδρὸς φύσεώς τε καὶ πράξεως⁴⁴, στὴν Κωνσταντινούπολη συνήλθε μυστικὴ ἀρχιερατικὴ σύνοδος προεδρευόντος τοῦ πατριάρχη Κοσμά, γιὰ νὰ συσχεφτεῖ σχετικὰ μετὰ τὶς πολιτικὲς ἐξελίξεις καὶ τὴν στάσην ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ τηρήσει ἡ ἐπίσημη Ἐκκλησία. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μυστικῆς αὐτῆς σύσκεψης ὅλοι ἐνδόμυχα συμφωνοῦσαν ὅτι ὁ Μιχαὴλ Ζ΄ ἔπρεπε νὰ ἐκθρονιστεῖ λόγῳ τῆς τυραννικῆς τοῦ συμπεριφορᾶς καὶ στὴ θέσιν τοῦ νὰ ἀναγορευτεῖ αυτοκράτορας ὁ Νικηφόρος Βοτανειάτης⁴⁵. Ὡστόσο, ἀπὸ φόβου γιὰ τὶς ἀντιδράσεις τοῦ Μιχαὴλ Ζ΄ κανεῖς δὲν τόλμησε νὰ ἐκθέσει μετὰ παρηγορίας καὶ σαφήνειας τὶς ἀπόψεις τοῦ πλήν τοῦ ἐπισκόπου Ἰκονίου, ὁ ὁποῖος τῶν ἄλλων γινώσκει διαφέρων καὶ λογιότητι, καὶ τὸ παρησιαστικὸν κεκτημένος ἐκ φύσεως (...) καὶ παρὰ τῶν ἄνωθεν ὡς κορωνίδα κεκτημένος τὸ εὐσεβές⁴⁶. Τὴν στάσην τοῦ ἐπισκόπου, ὁμῶς, πληροφορήθηκαν ὁ λογοθέτης καὶ ὁ αυτοκράτορας καὶ διέταξαν τὴν ἀμεση σύλληψίν του.

Ὁ ἐπίσκοπος Ἰκονίου, προβλέποντας τὶς συνέπειες ποὺ θὰ εἶχε ἡ σύλληψίς του, κατέφυγε στὸν ναὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ ζήτησε ἀσύλο στὸ ἱερό τῆς προσκολλημένου στὴν ἀγία τράπεζα. Οἱ ἀπεσταλμένοι ὁμῶς τοῦ βασιλέως εἶτ' ἐξ ἰδίας ἀσεβείας καὶ θηριωδίας εἶτ' ἐκ παραγγελίας τοῦ πέμπαντος, μηδὲν εὐλαβηθέντες μηδ' ὑποπιήξαντες τὴν ὄντως θεότευκτον σκηνὴν καὶ τῶν οὐρανίων ἀντίτυπον, ἀλλὰ τῷ θυμῷ μεθυσθέντες καὶ βακχικόν τι καὶ ἀρειμάνιον συμφρονήσαντες, ἧ τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἀφρόνως ἐπινοήσαντες, εἰς αὐτὸ τὸ καὶ ἀγγέλοις αἰδέσιμον φονίως εἰσελαύνουσιν ἰλαστήριον, καὶ τὸν ἀρχιερέα ξιφήρεις ὄντες ἀνάρπαστον ποιησάμενοι τῷ βασιλεῖ παριστῶσιν. Ὁ Μιχαὴλ Ζ΄, συνειδητοποιώντας παρὰ τὴν προηγούμενην ὀργὴν τοῦ τῆς βαρῦτητος τῆς ἱεροσυλίας ποὺ διαπράχθηκε μετὰ τὴν παραβίασιν τῶν περὶ ἀσύλου διατάξεων καὶ φοβούμενος τὴν θεῖαν δίκην, ὄχι μόνον δὲν τιμώρησε τὸν ἐπίσκοπον Ἰκονίου⁴⁷, ἀλλὰ οὔτε καν τοῦ ἀπήγγειλε τὴν κατηγορίαν τῆς καθοσίωσης γιὰ τὴν στάσην τοῦ στὴ μυστικὴ σύσκεψιν τῶν ἀρχιερέων.

44. ΑἰΤΑΛΕΙΑΤΗΣ, *Ἱστορία*, 257.

45. Σύμφωνα μετὰ τὰ *Τακτικά* τοῦ Λέοντος Σ΄ τοῦ Σοφοῦ (PG 107, 696C), ἡ μυστικὴ αὐτὴ σύνοδος ἐνέπιπε στὶς διατάξεις τῆς σχετικῆς μετὰ τὸ ἐγκλήμα τῆς καθοσίωσης.

46. Τὴν συμμετοχὴν τοῦ ἐπισκόπου Ἰκονίου στὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Μιχαὴλ Ζ΄ Δούκα μαρτυρεῖ καὶ ὁ ΖΩΝΑΡΑΣ (*Ἐπιτομὴ Ἱστοριῶν*, 18.18), ὁ ὁποῖος ὁμῶς φαίνεται νὰ ἀγνοεῖ τὴν δίωξιν τοῦ ἐπισκόπου ἀπὸ τοῦ Μιχαὴλ Ε΄ καὶ τὸ περιστατικὸν τῆς παραβίασιν τοῦ ἀσύλου, ποὺ καταγράφει ὁ Ψελλός.

47. Γιὰ τὶς προβλεπόμενες ποινὲς ποὺ ἐπιβάλλονταν σὲ κληρικούς ἐνόχους τοῦ ἐγκλήματος καθοσίωσης, βλ. ΜΠΟΥΡΔΑΡΑ, *Καθοσίωσις καὶ τυραννίς*, 168, 178-181· γιὰ τὶς σχέσεις μεταξὺ ἐκκλησιαστικῆς καὶ ποινικῆς δικαιοδοσίας, βλ. Σπ. ΤΡΩΙΑΝΟΣ, *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ δικονομία μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουστινιανοῦ*, Ἀθῆνα 1964, 15-20.

Σύμφωνα με το ισχύον νομικό καθεστώς, που η Εκκλησία είχε κατορθώσει κατά κάποιο τρόπο να επιβάλει στην πολιτική εξουσία, ο επίσκοπος Ικονίου ανήκε στη δικαστική δικαιοδοσία των εκκλησιαστικών δικαστηρίων, για όσο διάστημα διατηρούσε το σχήμα του (εφόσον δηλ. δεν είχε υποπέσει σε αδίκημα που θα είχε ως συνέπεια την καθαίρεσή του). Ο Μιχαήλ Ζ', βέβαια, θα μπορούσε, αν πράγματι το επιθυμούσε, να απαγγείλει στον αρχιερέα κατηγορία για έγκλημα καθοσίωσης και να του επιβάλει κάποια από τις προβλεπόμενες για το αδίκημα αυτό ποινές⁴⁸. Η στάση που πήρσε απέναντι στον ικέτη, απαλλάσσοντάς τον από οποιαδήποτε τιμωρία, σε συνδυασμό και με το ότι δεν επέδειξε κανένα ενδιαφέρον για τον καταλογισμό ευθυνών σε όσους είχαν παραβιάσει τις διατάξεις περί ασύλου γεννά εύλογη απορία. Η συμπεριφορά του αυτή επιτρέπει την υπόθεση ότι ίσως ο Μιχαήλ Ζ' να είχε συναινέσει στη βίαιη απόσπαση του ικέτη από το ιερό βήμα χωρίς να έχει αντιληφθεί πλήρως τη βαρύτητα της ιερόσυλης πράξης του και κατόπιν, συναισθανόμενος πως η ενέργειά του αυτή θα αμαύρωνε στη συνείδηση των υπηκόων του ακόμη περισσότερο την εικόνα του, να θέλησε να επανορθώσει.

Την παράλειψη του Μιχαήλ Ζ' να καταλογίσει ευθύνες για την παραβίαση των περί ασύλου διατάξεων ήρθε να αποκαταστήσει σε σύντομο χρονικό διάστημα η θεία δίκη. Με την οριστική επικράτηση του Νικηφόρου Βοτανειάτη και την ομόφωνη από όλους τους καθεστωτικούς παράγοντες αναγόρευσή του σε αυτοκράτορα, ο εκθρονισμένος πλέον Μιχαήλ Ζ' υποχρεώθηκε να καρεί μοναχός και να ασπαστεί τον μοναχικό βίο και, στη συνέχεια, οδηγήθηκε με συνοδία φρουρών στη μονή Στουδίου πάνω σε ευτελές υποζύγιο⁴⁹. Με τον τρόπο αυτόν πέτυχε να μην υποστεί πλήν της διαπόμπευσης καμία τιμωρία ούτε από τον νέο αυτοκράτορα, ούτε και από τους υπηκόους της αυτοκρατορίας, που διάκεινταν εχθρικά απέναντί του. Μετά από κάποιο χρονικό διάστημα μάλιστα έλαβε από τον Νικηφόρο Βοτανειάτη τη μεγαλύτερη τιμή που αποδόθηκε κατά την υπερκλιετή βυζαντινή ιστορία σε εκθρονισμένο αυτοκράτορα: με τη σύμφωνη γνώμη του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Κοσμά ο έκπτωτος βασιλεύς, ο οποίος είχε ήδη περιβληθεί το μοναχικό σχήμα, έλαβε την επισκοπική χειροτονία ως μητροπολίτης Εφέσου⁵⁰.

Αντίθετα, όμως, με ό,τι συνέβη στον Μιχαήλ Ζ', δεν είχαν την ίδια αγαθή τύχη ο λογοθέτης του και ο υπεύθυνος της ασφαλείας των ανακτόρων Δαβίδ, ο οποίος με εντολή του λογοθέτη είχε αποσπάσει βίαια τον επίσκοπο Ικονίου από τον ναό της

48. ΑΤΤΑΛΕΙΑΤΗΣ, *Ίστορία*, 258-259.

49. ΑΤΤΑΛΕΙΑΤΗΣ, *Ίστορία*, 270.

50. ΑΤΤΑΛΕΙΑΤΗΣ, *Ίστορία*, 303.

Αγίας Σοφίας. Αυτοί, πάντοτε κατά τον Ατταλειάτη, από αιδώ για την ιεροσυλία που είχαν διαπράξει, δεν κατέφυγαν σε κάποιον ιερό χώρο και δεν επικαλέστηκαν για τον εαυτό τους το δίκαιο του ασύλου, το οποίο είχαν στερήσει από τον επίσκοπο Ικονίου στο παρελθόν, αλλά προσπάθησαν να διαφύγουν. Τότε, όμως, συνελήφθησαν από τον Ρουσέλιο και τιμωρήθηκαν από τη θεία δίκη⁵¹.

Στο σημείο αυτό μπορούμε πλέον να προχωρήσουμε σε μία συγκριτική θεώρηση όσων προηγήθηκαν. Κατά πρώτον, μέγιστο ενδιαφέρον παρουσιάζει η άνοδος της Θεοδώρας και της Ζωής στο αυτοκρατορικό αξίωμα, μολονότι και στις δύο είχε προηγουμένως εφαρμοστεί το μέτρο της αναγκαστικής μοναχικής κουράς και είχαν περιβληθεί το μοναχικό σχήμα. Ως εκ τούτου, σύμφωνα με το νομικό πλαίσιο της αυτοκρατορίας, ήταν αδύνατη η εκλογή τους στον θρόνο. Οι ιδιαίτεροι λόγοι που οδήγησαν στην κατάφωρη παραβίαση του ισχύοντος νομικού πλαισίου και, κυρίως, της πολιτικής παράδοσης της αυτοκρατορίας, συνδέονται με τις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες. Πιο συγκεκριμένα, το αισχρό ήθος του Μιχαήλ Καλαφάτη και η αγνωμοσύνη του προς την ευεργέτιδα και νόμιμη κάτοχο της βασιλικής εξουσίας⁵² Ζωή –παράλληλα βέβαια με τις αυθαιρεσίες και με την αντιλαϊκή του πολιτική– τον κατέστησαν μισητό στο σύνολο των κατοίκων της Βασιλεύουσας και αποτέλεσαν την αιτία της εναντίον του λαϊκής εξέγερσης. Την οργή και την απέχθεια των υπηκόων για τον τύραννο επέτεινε η αρχική σφοδρότατη αντίδρασή του στη στάση που εκδηλώθηκε και απέβη μοιραία για έναν πολύ μεγάλο αριθμό εξεγερμένων. Επιπλέον, πέραν των υπηκόων και της συγκλήτου σίγουρα και η Εκκλησία επιθυμούσε την ανατροπή του Μιχαήλ Ε΄ και συνέβαλε σε αυτό τα μέγιστα.

Ωστόσο, για να επιτευχθεί η ανατροπή του τυράννου, θα έπρεπε να ανέλθει στο αυτοκρατορικό αξίωμα ένα πρόσωπο ευρείας αποδοχής από όλους τους καθεστωτικούς παράγοντες, που θα ήταν όμως και πρόθυμο να ικανοποιήσει τις επιθυμίες τους. Με αυτές τις προϋποθέσεις, το πιο κατάλληλο πρόσωπο ήταν η εκτοπισμένη αυτοκράτειρα Ζωή, η οποία είχε «κληρονομικό» δικαίωμα στον θρόνο και κατά παράβαση όλων των ηθικών κανόνων είχε υποστεί τη σκληρότερη μεταχείριση από τον τύραννο. Όμως, το γεγονός ότι ήταν κρατούμενη του Μιχαήλ Ε΄ οδήγησε τους επικεφαλής της εξέγερσης στη λύση της Θεοδώρας, η οποία είχε επίσης «κληρονομικό» δικαίωμα στον

51. ΑΤΤΑΛΕΙΑΤΗΣ, *Ίστορία*, 271–272.

52. Κατά την εξεταζόμενη περίοδο το δυναστικό αίσθημα ήταν ιδιαίτερα έντονο· βλ. σχετικά Αικατερίνη ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βυζαντινή Ίστορία Β/2*, Θεσσαλονίκη 1997, 208, 271.

θρόνο και είχε, στο παρελθόν, διεκδικήσει τη συμμετοχή της στην εξουσία⁵³. Έτσι, με τη σύμφωνη γνώμη όλων των καθεστωτικών παραγόντων (δήμων, στρατού, συγκλήτου, Εκκλησίας) η Θεοδώρα απεκδύθηκε το μοναχικό σχήμα και αναγορεύτηκε αυτοκράτειρα. Βεβαίως, το ίδιο συνέβη και με τη Ζωή –αυτός άλλωστε ήταν και ο σκοπός της εξέγερσης του 1042–, όταν πλέον ο Μιχαήλ Ε΄ ανατράπηκε και εγκατέλειψε τα ανάκτορα. Επομένως, η μοναχική κουρά ως μέσο αποκλεισμού του κεκαρμένου από το δικαίωμα διεκδίκησης της αυτοκρατορικής εξουσίας, στην πράξη, αποδείχθηκε ανίσχυρη τόσο στην περίπτωση της Θεοδώρας όσο και της Ζωής. Την αναποτελεσματικότητα του μέτρου αυτού, κατά την εξεταζόμενη περίοδο, επιβεβαιώνει και η στάση του Λεόντια Τορνίκιου, ο οποίος διεκδίκησε το αυτοκρατορικό αξίωμα, αφού προηγουμένως απεκδύθηκε το μοναχικό σχήμα που είχε λάβει με εντολή του Κωνσταντίνου Θ΄ Μονομάχου με στόχο τον αποκλεισμό του από το δικαίωμα διεκδίκησης της εξουσίας.

Ανάλογα είναι και τα συμπεράσματα που προκύπτουν σχετικά με την ισχύ των διατάξεων περί ασύλου, όταν επρόκειτο για την ασφάλεια του αυτοκράτορα και για την εδραίωσή του στον θρόνο. Προκαλεί, μάλιστα, έκπληξη το γεγονός ότι και στις τέσσερις περιπτώσεις, που εξετάστηκαν, οι διατάξεις περί ασύλου παραβιάστηκαν κατάφωρα, οι ικέτες αποσπάστηκαν δια της βίας από τους ιερούς χώρους και στη συνέχεια κανείς δεν υπέστη τις προβλεπόμενες για το αδίκημα της ιεροσυλίας ποινές.

Καταλήγοντας, συνάγεται ότι οι παραβιάσεις των διατάξεων περί ασύλου σχετίζονται άμεσα με την αναποτελεσματικότητα του μέτρου της μοναχικής κουράς και του καταναγκαστικού εγκλεισμού σε μονή, ώστε ο εγκλειστος μοναχός να αποκλειστεί δια βίου από το δικαίωμα διεκδίκησης της εξουσίας⁵⁴. Η μόνη λύση δε, που θα εξασφάλιζε το ποθητό αποτέλεσμα στον κάτοχο της ύψιστης αρχής ήταν η τύφλωση του πολιτικού αντιπάλου. Η ποινή αυτή, όμως, δύσκολα θα επιβαλλόταν, εάν εφαρμόζονταν οι διατάξεις περί ασύλου, οπότε και ο ικέτης θα απολάμβανε επιεικούς και φιλόανθρωπης μεταχείρισης. Επομένως, προκύπτει αβίαστα το συμπέρασμα ότι κατά τον 11ο αιώνα,

---

53. Η Θεοδώρα είχε κατηγορηθεί για άμεση συνέργεια στις συνωμοσίες του Προυσιανού (1028/1029) και του Κωνσταντίνου Διογένους (1029) εναντίον του αυτοκράτορα· βλ. σχετικά ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ, *Σύνοψις Ἱστοριῶν*, 376.82-84, 385.34-37 και 377.98-99 αντίστοιχα. Για τις συνωμοσίες αυτές βλ. CHEYNET, *Pouvoir et contestations*, 41-43. Η ΜΠΟΥΡΔΑΡΑ, *Καθοσίωσις και τυραννίς*, 106-107, εσφαλμένα τοποθετεί χρονικά και τις δύο αυτές συνωμοσίες στο 1031.

54. Η αποδυνάμωση του μέτρου της μοναχικής κουράς και του υποχρεωτικού εγκλεισμού σε μονή προκύπτει από την αναγόρευση της Θεοδώρας και της Ζωής σε αυτοκράτειρες και από τον φόβο της Θεοδώρας και των υποστηρικτών της για πιθανή επάνοδο του Μιχαήλ Ε΄ στον θρόνο λόγω της αδυναμίας που του είχε η Ζωή, μολονότι εκείνος είχε ασπαστεί επισήμως τον μοναχικό βίο, αλλά και από τη στάση του Λεόντια Τορνίκιου.

αιώνα κρίσης για την αυτοκρατορία, το δίκαιο του ασύλου —κοσμικό και κανονικό— παραβιάστηκε κατάφωρα οσάκις κρίθηκε απαραίτητο για την προάσπιση των συμφερόντων του αυτοκράτορα και την εδραίωσή του στο ύψιστο αξίωμα.